MULTIDISCIPLINARY JOURNAL: FUNDAMENTAL RESEARCH SCIENTIFIC JOURNAL
VOLUME 02. ISSUE 09. SEPTEMBER 2026.
ResearchBib Impact Faktor: 13.943 ISSN: 3060-513X

VOYAGA YETMAGANLAR O'RTASIDA HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASIDA PSIXOLOGIK DIAGNOSTIKA VA KORREKSION ISHLARNING O'RNI

Zarifova Maftuna Rasulbek qizi
Xorazm viloyati IIB Voyaga yetmaganlarga
ijtimoiy-huquqiy yordam ko'rsatish
Markazi psixologi katta leytenanti

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada ichki ishlar organlari tizimida, xususan, Voyaga yetmaganlarga ijtimoiy-huquqiy yordam ko'rsatish markazlarida amaliy psixologik faoliyatni tashkil etishning nazariy va amaliy jihatlari atroflicha yoritilgan. Deviant xulq-atvorga ega o'smirlarning shaxsiy va emotsional-irodaviy xususiyatlarini barvaqt aniqlashda zamonaviy psixodiagnostik usullarning, xususan, proyektiv metodikalarning ("Lüscher rang testi", "Daraxt-Uy-Odam", "Kaktus") o'rni va diagnostik afzalliklari asoslab berilgan. Shuningdek, aniqlangan psixologik disbalans va deformatsiyalarni korreksiya qilishga qaratilgan individual hamda guruhli dasturlarni amaliyotga tatbiq etish mexanizmlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: voyaga yetmaganlar, ichki ishlar organlari, deviant xulq-atvor, psixologik diagnostika, korreksiya, profilaktika, proyektiv metodikalar, Lüscher testi, reabilitatsiya, emotsional intellekt.

Kirish

Bugungi kunda jamiyatimizda voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklar va jinoyatchilikning barvaqt oldini olish, ularning ijtimoiy-huquqiy va psixologik reabilitatsiyasini samarali tashkil etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy sharoitda o'smirlar o'rtasida uchraydigan salbiy illatlar, tajovuzkorlik, suitsidal tendensiyalar va deviant xulq-atvor shakllari murakkab ijtimoiy-psixologik omillar bilan bog'liqdir. Shu sababli, ichki ishlar organlari

tizimidagi profilaktik faoliyatda faqatgina ma'muriy-huquqiy choralardan foydalanish har doim ham kutilgan ijobiy natijani berrmaydi.

Huquqbuzarlik sodir etishga moyil bo'lgan yoki nazoratsiz qolgan voyaga yetmaganlar bilan ishlashda ularning ichki kechinmalari, psixologik travmalari va shaxsiy krizislarini chuqur tahlil qilish talab etiladi. Bu esa profilaktika tizimida amaliy psixologning rolin tubdan oshirishni nazarda tutadi. Psixologik diagnostika va korreksiya jarayonlarini to'g'ri yo'lga qo'yish o'smirning xulq-atvoridagi og'ishlarni erta bosqichda aniqlash va unga mos ijtimoiy-psixologik ibrat choralarini qo'llash imkonini beradi.

1. Deviant xulq-atvor psixologiyasi va o'smirlik davri krizislari

O'smirlik davri inson kamolotining eng inqirozi va murakkab bosqichlaridan biri bo'lib, bu davrda jismoniy, fiziologik va ruhiy o'zgarishlar jadal kechadi. O'smirda o'z-o'zini anglash, mustaqillikka intilish va tengdoshlari orasida o'z o'rnini topish ehtiyoji kuchayadi. Agar ushbu ehtiyojlar oilaviy muhitda, ta'lim muassasasida yoki ijtimoiy guruhda qondirilmasa, o mezonli qadriyatlar tizimida disbalans yuzaga keladi.

Deviant xulq-atvor (og'ishgan xulq-atvor) — bu jamiyatda qabul qilingan huquqiy va axloqiy mezonlarga mos kelmaydigan xatti-harakatlar majmuidir. O'smirlarda deviant xulq-atvorning shakllanishida quyidagi omillar yetakchi o'rin tutadi:

- Oilaviy disfunksiya: Oiladagi nizolar, ota-ona e'tiborsizligi (qarovsizlik) yoki aksincha, o'ta qattiq nazorat (giperopeka).
- Psixologik travmalar: Ruhiy, jismoniy yoki emotsional zoravonlikka uchraganlik tajribasi.
- Ijtimoiy-psixologik dezadaptatsiya: Maktab va tengdoshlar jamoasiga moslasha olmaslik, rad etilish hissi.

- Emotsional-irodaviy sohaning yetilmaganligi: O'z emotsiyalarini boshqara olmaslik, impulsivlik va tajovuzkorlikning yuqoriligi.

2. Voyaga yetmaganlar shaxsini diagnostika qilishda proyektiv metodikalarning samaradorligi

Ichki ishlar organlariga keltirilgan yoki nazoratga olingan voyaga yetmaganlar bilan psixologik muloqot o'rnatish muayyan qiyinchiliklarni tug'diradi. Aksariyat o'smirlarda psixologik himoya (qarshilik, salbiy munosabat, yopiqlik) kuchli bo'ladi. Ular an'anaviy so'rovnomalarga ("Ha/Yo'q" shaklidagi) javob berishda o mezonli tarzda o'zlarini ijobiy ko'rsatishga harakat qiladilar yoki savollarga samimiy javob bermaydilar.

Shu sababli, amaliy psixologik diagnostikada proyektiv metodikalardan foydalanish yuqori samara beradi. Proyektiv testlar o'smirning ostki shuuridagi (podsoznaniye) yashirin ziddiyatlar, xavotirlar, tajovuzkorlik va latent tajribalarni aniqlashga imkon beradi.

Metodika nomi Diagnostik yo'nalishi Samaradorlik ko'rsatkichi

Max Lüscher Rang Testi Shaxsning emotsional holati, vegetative asab tizimi ko'rsatkichlari, stress darajasi va yashirin kompensator ehtiyojlari. O'smirning nutqiy qarshiligiga bog'liq bo'lmagan holda uning hozirgi psixoemotsional holatini aniq baholaydi.

"Daraxt-Uy-Odam" (HTP) Shaxsning o'z-o'zini baholashi, oilaviy munosabatlardagi nizolar, ichki xavotirlik va egotsentrizm. O'smir va uning oilaviy muhiti o'rtasidagi yashirin psixologik disbalansni ko mezonli rasmlar orqali namoyon qiladi.

M.Panfilova Emotsional alomatlar, O'smirning tajovuzkorlik

Metodika nomi Diagnostik yo'nalishi Samaradorlik ko'rsatkichi

"Kaktus" testi tajovuzkorlik darajasi (ochiq, yashirin, verbal) va uning yo'naltirilganligi. xarakterini va uning psixologik himoya mexanizmlarini tezkor (ekspress) aniqlaydi.

Raven Progressive Matrices Noverbal intellekt darajasi, mantiqiy fikrlash va analiz qilish qobiliyati. Til tosiqlaridan qat'i nazar, o'smirning intellektual salohiyatini va aqliy rivojlanishidagi og'ishlarni ko'rsatadi.

Diagnostika jarayonida bitta metodika bilan cheklanib qolmasdan, metodikalar batareyasidan (kompleks yondashuv) foydalanish maqsadga muvofiqdir. Misol uchun, Lüscher rangi testi orqali stress darajasi aniqlangach, "Kaktus" testi bilan tajovuzkorlik tipi aniqlashtiriladi.

3. Korreksion va reabilitatsiya tadbirlarini tashkil etish

Diagnostika natijalari asosida har bir voyaga yetmagan uchun individual korreksion-rivojlantiruvchi xarita tuziladi. Psixologik korreksion ishlarning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

1. O'smirda emotsional-irodaviy o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini shakllantirish.

2. Tajovuzkorlik va destruktiv energiyani ijtimoiy maqbul va ijodiy yo'nalishga (sublimatsiya) yo'naltirish.

3. Konstruktiv muloqot va konfliktlarni tinch yo'l bilan hal etish ko'nikmalarini rivojlantirish.

4. O'z-o mezonli baholashni va hayotiy qadriyatlar tizimini qayta ko'rib chiqishga ko'maklashish.

Korreksion tadbirlar individual va guruhli shaklda olib boriladi. Guruhli psixokorreksiyada art-terapiya (rasm, loy bilan ishlash), muammoli vaziyatlarni modellashtirish hamda rolga kirish o'yinlaridan keng foydalaniladi. Bu jarayonda o'smirlar o mezonli xatti-harakatlarning oqibatlarini tushunib yetadilar.

Xulosa va tavsiyalar

Voyaga yetmaganlar o'rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasida psixologik diagnostika va korreksiya uzviy bog'liq bo'lgan yaxlit jarayondir. Proyektiv metodikalarni keng qo'llash o'smir shaxsining chuqur psixologik xususiyatlarini xolis baholashga va profilaktik tadbirlarning manzilliligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Profilaktika faoliyati samaradorligini oshirish uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

- Ichki ishlar organlari psixologlarining proyektiv va ekspress-diagnostika metodikalari bo'yicha malakasini muntazam oshirib borish;
- Voyaga yetmaganlarga ijtimoiy-huquqiy yordam ko'rsatish markazlarida zamonaviy art-terapevtik va psixologik korreksiya xonalarini jihozlash;
- Profilaktik inspektorlar va psixologlar o'rtasida ma'lumot almashinuvi va kompleks reabilitatsiya dasturlarini kuchaytirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Voyaga yetmaganlar o'rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni. — Toshkent, 2010.

2. Rasulov A.I. Psixodiagnostika va psixologik maslahat. — Toshkent: Universitet, 2021. — 240 b.

3. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. — Toshkent: Fan va texnologiya,

2018. — 184 b.

4. Yugay A.X., Mirqosimova M. Deviant xulq-atvor psixologiyasi. — Toshkent: O'zbekiston, 2020. — 210 b.

5. Люшер М. Цветовой тест Люшера. — М.: Эксмо, 2019. — 192 с.